

7.2.2018

EOAK/356/2018 ja EOAK/846/2018

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Saksin

Esittelijä: Esittelijäneuvos Tapio Rätty

VUORELAN KOULUKOTI

Tarkastuspöytäkirja

Aika: 24.1.2018 ja jatkotarkastus 31.1.2018

Paikka: Vuorelan koulukoti, Nummela

Läsnä: **Oikeusasiamiehen kansliasta:**
esittelijäneuvos Tapio Rätty
esittelijä Riikka Jackson

Tarkastuskohteesta:

24.1.2018
Perhetyöntekijä - - -
Perhetyöntekijä - - -
Psykologi - - -

31.1.2018
Laitoksen johtaja - - -
Apulaisjohtaja / rehtori - - -
Opettaja - - -
Psykologi - - -

Tarkastuksen tarkoitus

Tarkastus tehtiin ennalta ilmoittamatta. Perusteet ennalta ilmoittamattomaan tarkastukseen selvitettiin laitoksen henkilökunnalle.

Oikeusasiamiehestä annetun lain mukaan oikeusasiamies toimittaa tarpeen mukaan tarkastuksia perehtyäkseen laillisuusvalvontaansa kuuluviin asioihin. Erityisesti hänen on toimitettava tarkastuksia vankiloissa ja muissa suljetuissa laitoksissa valvoakseen niihin sijoitettujen henkilöiden kohtelua.

Tarkastuksen yhteydessä oikeusasiamiehellä ja hänen määräämällään eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian virkamiehellä on oikeus päästä valvottavan kaikkiin tiloihin ja tietojärjestelmiin sekä oikeus keskustella luottamuksellisesti tarkastuskohteen henkilökunnan sekä siellä palvelevien tai sinne sijoitettujen henkilöiden kanssa.

Tarkastuksen tarkoituksena oli tutustua lastenkodin tiloihin ja toimintatapoihin sekä lasten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Tarkastuksella keskusteltiin erityisesti lastensuojelulain tarkoittamien rajoitustoimenpiteiden käytöstä.

Eduskunnan oikeusasiamies on nimetty YK:n kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan (OPCAT, Optional Protocol of the UN Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) tarkoittamaksi kansalliseksi valvontaelimeksi. Tässä

ominaisuudessa oikeusasiamies tekee tarkastuksia kaikkiin niihin paikkoihin, joissa pidetään tai voidaan pitää vapautensa menettäneitä. Uusi tehtävä mahdollistaa esimerkiksi ulkopuolisten asiantuntijoiden käyttämisen tarkastuksilla.

Pääpaino tehtävässä on ennalta ehkäistä vapautensa menettäneiden huonoa kohtelua mm. antamalla viranomaisille suosituksia, joiden tarkoituksena on parantaa vapautensa menettäneiden henkilöiden kohtelua ja oloja. Oikeusasiamies raportoi kansallisena valvontaelimenä havainnoistaan vuosittain eduskunnalle, suljettujen laitosten toiminnoista vastaaville viranomaisille sekä YK:n kidutuksen vastaiselle alakomitealle (SPT, Subcommittee for the Prevention of Torture).

Pöytäkirjassa vapaudenmenetyksellä tarkoitetaan kaikenlaista säilöönottoa tai vangitsemista taikka henkilön asettamista julkisen tai yksityisen valvonnan alaiseksi lainkäyttö-, hallinto- tai muun viranomaisen määräyksen nojalla tai viranomaisen kehotuksesta, suostumuksella tai myötävaikutuksella ilman mahdollisuutta vapautua omasta tahdostaan. Edellä todettuun sisältyy myös lastensuojelulain perusteella laitoksiin sijoitetut huostaanotetut lapset. (HE 182/2012 vp)

Jatkotarkastus tehtiin ennalta ilmoitettuna.

Jatkotarkastuksella kuultiin kahta lasta, erään lapsen omaohjaajia, koulun opettajaa ja rehtoria sekä keskusteltiin laitoksen pyynnöstä tarkemmin eduskunnan oikeusasiamiehen OPCAT-mandaatista sen aiheuttama hämmennystä laitoksen henkilökunnan keskuudessa ensimmäisen tarkastuksen yhteydessä.

Tarkastusten jälkeen laitoksen johtajaa pyydettiin toimittamaan erikseen kirjallista selvitystä tietyistä tarkastuksella ilmi tulleista käytännöistä ja tilanteista.

Vuorelan koulukoti

Vuorela on valtion ylläpitämä koulukoti. Valtion koulukodit ovat vaativan sijaishuollon ja vaativan erityisen tuen perusopetuksen valtakunnallisia palveluntuottajia.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) sekä koulukodeissa järjestettävän perusopetuksen osalta opetushallitus vastaavat koulukotitoiminnan tulohajauksesta.

Koulukodit ovat erikoistuneet tuottamaan palvelua, jossa sijaishuolto ja erityisopetus muodostavat yhdessä kuntouttavan kokonaisuuden. Palvelun keskeisenä sisältönä on lapsen kehitystason ja tarpeiden mukainen kasvatus ja ohjaus, erityisopetus, terveen psyykkisen kasvun tuki, perhetyö ja tarpeen mukaan mm. päihdetyö.

Valtion koulukodit järjestävät myös erityisen huolenpidon palvelua (Vuorelassa avataan alkuvuonna 2018 erityisen huolenpidon yksikkö), jolla voidaan turvata kaikkein vaikeimmissa elämäntilanteissa olevien ja haastavimmin oireilevien lasten ja nuorten hoito, huolenpito ja opetus.

Vuorelassa on neljä osastoa; kolme tytöille (Hannala, Miehelä ja Vanhala) ja yksi pojille (Opistola). Laitoksessa on 26 sijaishuoltopaikkaa. Sijoitettuja lapsia on yhteensä 26. Sijoitetut lapset ovat kaikki yli 14-vuotiaita. Lapset ovat huostaanotettuja.

Miehelä-osastolla on myös yksi poika itsenäistymisasunnossa, jonne on oma ulko-ovi.

Tarkastuksen yhteydessä pyydetty aineisto

Sijoitetut lapset ja sijoitusperusteet
Lasten sosiaalityöntekijöiden yhteystiedot
Koontiraportti lastensuojelulain mukaisista rajoituksista yksikössä 1.1.2017 lähtien
Koulukodin säännöt

Lasten kuuleminen

Tarkastuksella kuultiin 11 lasta. Lasten kuulemisista laadittiin erillinen salassa pidettävä muistio. Lasten luvalla keskusteltiin eräistä tuoduista asioista henkilökunnan kanssa.

Vastatoimien kieltö

Lapsia kuultaessa lapsille ilmoitettiin, että he voivat ottaa yhteyttä tarkastajiin, mikäli heihin kohdistetaan ”kostotoimia” tarkastuksen johdosta.

Tämän lisäksi lapsille annettiin oikeusasiamiehen esittelyvihkonen ”Voiko oikeusasiamies auttaa” sekä tarkastukseen osallistuneiden esittelijöiden yhteystiedot (sähköpostiosoite ja puhelinnumero).

Henkilökuntaa muistutettiin vastatoimien kiellosta.

Tilat

Jokaisella osastolla oli oma keittiö, missä valmistetaan iltaruoka sekä aamu- ja iltapalat. Lapset osallistuvat ruuan laittamiseen.

Jokaisella lapsella on oma huone. WC- ja suihkutilat ovat yhteisiä.

Koulun yhteydessä on ruokala, jossa tarjotaan koululounas. Lounaan valmistaa koulun keittiön oma emäntä. Kouluruokailussa pystytään ottamaan huomioon lasten erilaiset ruokavaliot.

Lapsen vanhemmat ja sukulaiset saavat vieraillla Vuorelassa ennalta sovitusti. Vuorelassa on kaksi asuntoa, jonne vierailijat voivat majoittua.

Lasten laitoksen ulkopuoliset kaverit eivät voi vieraillla laitoksessa.

Koulunkäynti

Laitoksessa toimii Vihdin Vuorelan koulu. Erityisopettaja ja psykologi kartoittavat oppimiseen ja koulunkäyntiin liittyvät oppilaan vahvuudet ja erityistarpeet. Ohjaajat ja koulunkäyntiavustajat auttavat läksyissä niin, että annetut tehtävät tulevat tehdyksi. Peruskoulunsa päättäneet nuoret voivat aloittaa toisen asteen opiskelun myös Vuorelassa asuen.

Jokaiselle koulukotikoulun oppilaalle on laadittu henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma. HOJKS laaditaan yhteistyössä nuoren ja hänen huoltajiensa kanssa. Suunnitelmaa päivitetään lukuvuoden alussa sekä tarvittaessa. HOJKS- neuvottelujen, koulukodin kuukausikirjeiden ja perhetapaamisten lisäksi huoltajat saavat tietoa koulunkäynnin edistymisestä asiakassuunnitelman neuvotteluissa sekä sähköisen Wilma- järjestelmän kautta.

Rehtorin mukaan sijoitetut lapset ovat ennen Vuorelaa käyneet koulua ”repaleisesti” ja lasten oppimisvalmiudet ovat usein heikkoja. Oppimistulokset koulussa ovat kuitenkin lähtökohtaisesti hyviä. Pääsääntöisesti kaikki Vuorelaan sijoitetut lapset ovat saaneet peruskoulun päättötodistuksen ennen sijoituksen päättymistä. Tällä hetkellä Vuorelassa on lapsia, joiden peruskoulun loppuun suorittaminen 18 ikävuoteen mennessä näyttää epätodennäköiseltä.

Kaikkien lasten kanssa käydään läpi jatko-opintomahdollisuudet ja huolehditaan riittävällä tavalla lasten avustamisesta ja ohjaamisesta opintoihin liittyen. Vuorelassa on käytössä ns. ysi-tiimit, joissa arvioidaan jatko-opintomahdollisuuksia moniammatillisesti. Kaikki lapset ovat saaneet jatko-opintopaikan joko ammattikoulusta tai lukiosta. Myös yliopisto-opintoihin on ha-keuduttu.

Yhteistyö koulun ja osastojen välillä on saumatonta ja koulu sekä osastot pyrkivät järjestämään yhdessä hyvää sijaishuoltoa sijoitetuille lapsille. Koululla ja jatko-opinnoilla on osana lapselle järjestettävää sijaishuoltoa erittäin suuri merkitys lapsen kasvu- ja kehitykselle.

Kuullut lapset pitivät koulutyöskentelyään ja edistymistään pääsääntöisesti positiivisena. Kou-lun piste-järjestelmä ja siitä aiheutuvat seuraamukset koettiin kuitenkin osittain epäoikeuden-mukaisina (ks. jäljempänä).

Rehtori kertoi, että tiedon saanti perusopetuslain tarkoittamalla tavalla sijoitettujen lasten ai-kaisemmista kouluista on ollut vaikeaa ja hidasta. Tämä on vaikuttanut myös siihen, miten jo-kaiselle oppilaalle tehtävä koulunkäynnin järjestämiseen liittyvä arviointi on voitu tehdä Vuore-lassa.

Kaikille Vuorelaan sijoitetuille lapsille on tehty erityisen tuen päätös. Päätöksien sisältö ja nii-den merkitys on käyty läpi yhdessä sosiaalityöntekijän, lapsen ja vanhempien kanssa. Keskus-teluissa ei kuitenkaan ilmennyt, onko lasta ja hänen vanhempiaan tai muuta lapsen laillista edustajaa kuultu ennen erityisen tuen päätöksen tekemistä siten, kuin perusopetuslaissa sää-detään.

Keskusteluissa ilmeni, että erityisen tuen päätöksiä ei ole annettu tiedoksi muutoksenhakuoh-jauksin varustettuna sijoitettujen lasten huoltajille. Asiassa on tältä osin toimittu perusopetus-lain vastaisella tavalla. Koulun rehtoria ohjattiin oikeaan menettelyyn asiassa. Rehtori ilmoitti tarkastuksella siirtyvänsä välittömästi lainmukaiseen menettelyyn.

Sijoitetut lapset kertoivat opettajien tekemistä ”ratsauksista” koulussa (henkilöntarkastuksista). Lapset kertoivat, ettei heille aina ilmoitettu, ainakaan heidän ymmärtämällään tavalla, miksi tarkastukseen oli ryhdytty. ”Ratsaaminen” on käsittänyt laukkujen ja erityisesti vaatteiden tas-kujen tarkastamisen.

Keskusteluissa lasten ja henkilökunnan kanssa tuli esille, että koulukodin koulua käy myös eräs kotona asuva 16 vuotta täyttänyt lapsi, jonka avohuollon lastensuojelusta vastaa kuntayh-tymä. Kyseisen lapsen tavarat ja vaatteet tutkitaan joka päivä kouluun tultaessa. Koulun rehto-rin mukaan tarkastusten suorittamisesta on sovittu lapsen vanhempien ja sosiaalityöntekijän kanssa.

Rehtorin mukaan tarkastuksia tehdään sellaisten aineiden ja esineiden löytämiseksi, ”jotka eivät kuulu kouluun”, joista yhtenä esimerkkinä on nuuska. Tarkastusta ja sen perustetta ei kirjata lapsen asiakirjoihin, mutta tarkastuksen tekijä antaa rehtorille tarkastuksesta suullisen raportin.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä annetun lain 7 §:n mukaan perusopetuksen ja siihen liittyvän muun opetuksen järjestämisestä valtion koulukodeissa on voimassa, mitä perusopetuslaissa (628/1998) ja sen nojalla säädetään, määrätään ja päätetään.

Perusopetuslain 29 §:n mukaan kouluun ei saa tuoda eikä työpäivän aikana pitää hallussa sellaista esinettä tai ainetta, jonka hallussapito on muussa laissa kielletty tai jolla voidaan vaarantaa omaa tai toisen turvallisuutta taikka joka erityisesti soveltuu omaisuuden vahingoittamiseen ja jonka hallussapidolle ei ole hyväksyttävää syytä.

Perusopetuslain 36 e §:n mukaan koulun opettajalla ja rehtorilla on työpäivän aikana oikeus tarkastaa oppilaan mukana olevat tavarat, oppilaan hallinnassa olevat koulun säilytystilat ja päällisin puolin hänen vaatteensa, sellaisen 29 §:n 2 momentissa tarkoitettujen kiellettyjen esineiden tai aineiden haltuun ottamiseksi, *jolla voidaan vaarantaa omaa tai toisen turvallisuutta, jos tällaisen esineen tai aineen hallussa pito on ilmeistä ja oppilas pyynnöstä huolimatta kieltäytyy niitä luovuttamasta tai ei luotettavasti osoita, ettei hänen hallussaan niitä ole.*

Oppilaalle tulee ennen tarkastusta ilmoittaa tarkastuksen syy.

Erikseen lastensuojelulaissa on säädetty henkilöntarkastuksen edellytyksistä ja sen suorittamisesta.

Perusopetuslain mukaan opetuksen järjestäjän tulee opetussuunnitelman yhteydessä laatia ja ohjeistaa suunnitelma kurinpitokeinojen ja kasvatustarkastuksen käyttämisestä ja niihin liittyvistä menettelytavoista. Opetushallituksen tulee opetussuunnitelman perusteissa antaa määräykset suunnitelman laatimisesta.

Opetuksen järjestäjän tulee myös hyväksyä järjestyssäännöt tai antaa muut koulussa tai muussa opetuksen järjestämispaikassa sovellettavat järjestysmääräykset, joilla edistetään koulun sisäistä järjestystä, opiskelun esteetöntä sujumista sekä koulu yhteisön turvallisuutta ja viihtyisyyttä.

Tarkastuksella jäi jossain määrin epäselväksi, missä roolissa ja minkä lain perusteella oppilaille on tehty tarkastuksia koulupäivän aikana. Keskustelujen perusteella näyttää siltä, että tarkastukset tehtäisiin perusopetuslain mukaisina, ja että koulussa tehtäviä lapsiin kohdistuvia tarkastuksia tehdään myös muiden kuin perusopetuslaissa tarkoitettujen esineiden löytämiseksi. Perusopetuslain mukaan oppilaalle on ilmoitettava tarkastuksen peruste. Ainakaan kuultujen lasten mukaan perustetta tarkastuksiin ei aina ilmoitettu heille heidän ymmärtämälleen tavalla.

Tarkastukset kohdistetaan koulussa myös Vuorelan ulkopuolelta tulevaan koulussa opiskelemaan lapseen. Tarkastukset tehdään oppilaan vanhempien ja sosiaalityöntekijän suostumuksella. Tarkastukset tehdään joka aamu ennen koulupäivän aloitusta.

Koulussa on käytössä miinus- ja pluspiste-järjestelmä, joka perustuu lapsen käyttäytymiseen ja ahkeruuteen koulussa. Tarkoituksena on puuttua häiritsevään ja epäasialliseen käyttäytymiseen sekä motivoida lapsia koulunkäyntiin. Pisteet kertyvät viikoittain (to-ke). Mikäli oppilaalle on määräytymisjaksolla kertynyt miinuspisteitä yli kaksikymmentä, pidetään oppilaan, oppilaan omaohjaajan ja opettajan välillä torstaina tai viimeistään perjantaina yhteistyöpalaveri (YTP). Palaverissa sovitaan jatkosta ja käydään läpi, mistä huono käytös tai oppilaan asenne on johnut ja miten sitä voitaisiin parantaa. Suunnitelma kirjataan laitoksen käytössä olevaan Nap-

pula-järjestelmään lapsen asiakasasiakirjoihin. Menettely näyttäisi tältä osin olevan perusopetuslain mukaista ja tukevan lapsen yksilöllisen sijaishuollon järjestämistä.

Koulun mukaan ”koulussa jälki-istunnot on korvattu yhteistyöpalavereilla nuoren, opettajan, ohjaajan ja erityistyöntekijän kanssa. Palaverin tarve arvioidaan viikoittain koulun henkilökunnan kesken. Palaverin toteutumiseen vaikuttaa sääntöjen noudattamattomuudesta seuraavat miinus pisteet sekä onnistumisista seuraavat hymynaamat. Tarkoitus on kuulla nuorta, sopia menettelyt ristiriitatilanteissa ja vahvistaa onnistumista. Avoin keskustelu on lisääntynyt ajan-kohtaisista nuoren asioista koskien mm. opiskeluilmapiiriä, työrauhaa, kiusaamisasioita ja opinnoissa etenemisen mahdollisuuksia. Positiivisia asioita pyritään huomioimaan henkilökohtaisten tavoitteiden ja etenemisen mukaan. Positiivisesta käytöksestä palkitaan jatkuvalla palautteella ja hymynaamoilla sekä oppilaskunnan suunnitteleminen kahvihetkien ja palkintoretkien muodossa. Positiivisissa asioissa huomioidaan henkilökohtaiset tavoitteet ja eteneminen. Miinus pisteitä voi saada seuraavista asioista: myöhästyminen, oppikirjan unohtaminen, liikuntavaruksien puuttuminen, oppitunnin häirintä, huono käytös, nimittely, läksyt tekemättä (paitisi jos ei ole osannut), esineiden heittäminen, kiroilu, sopimaton fyysisuus, toisen tavaroitten ottaminen luvatta, tuntityöskentelystä kieltäytyminen.”

Kuullut lapset pitivät annettavia miinus pisteitä osin perusteettomina ja mielivaltaisina. Lapset kertoivat, että opettajilla on pisteiden antamisessa erilaiset käytännöt, jotka vielä kohdistuvat eri tavoin koulun oppilaisiin. Lapset epäilivät ”pärstäkertoimen” vaikuttavan siihen, kuinka paljon miinus pisteitä saa. Lasten kertoman mukaan miinus pisteitä kertyy mm. kiroilusta, tavaroiden heittelemisestä, tunnin häiritsemisestä, huonosta käyttäytymisestä, toiseen oppilaaseen koskemisesta (aggressiivisesta käytöksestä, mutta myös esimerkiksi halaamisesta) ja kirjojen unohtamisesta.

Lisäksi lapset kertoivat, että YTP kokouksessa sovitaan myös mahdollisista kasvatuksellisista tehtävistä ja kasvatuksellisesta viikonlopusta. Kasvatuksellinen viikonloppu tarkoittaa, että lapsen sovitut lomamat tai tapaamiset laitoksen ulkopuolella perutaan. Asiasta ei tehdä minkäänlaisia muutoksenhakukelpoisia päätöksiä. Kasvatuksellisesta viikonlopusta ilmoitetaan suullisesti lapsen vanhemmille ja asiasta tehdään kirjaukset lapsen asiakasasiakirjoihin. Kuullut lapset kertoivat, että YTP kokouksessa heillä ei ole mahdollisuutta ”puolustautua”, vaan kokivat, että ”näin on päätetty”.

Kasvatuksellinen (viikonloppu-)seuraamus voi tulla myös lapsen huonosta käyttäytymisestä tai laitoksen sääntöjen rikkomisesta (esim. tupakointi, nuuskan käyttäminen, karkaaminen) osastoilla. Päätöksiä ei tällöinkään tehdä (ks. jäljempänä).

Kuullut lapset kertoivat koulun käytännöstä välituntiajan korvaamisessa. ”Koulun säännöt outoja, esimerkiksi jos menee välitunnille ulos 5 minuuttia myöhässä, joutuu korvaamaan sen joko välitunnin loputtua tai koulupäivän jälkeen olemalla vastaavan ajan koulun pihalla”.

Koulun rehtorin mukaan tällaista menettelyä ei ole käytössä.

Terveydenhoito

Laitoksessa aloittaa oma nuorisopsykiatrian lääkäri huhtikuussa 2018.

Laitoksessa on oma psykologi, joka toimii myös koulun psykologina. Kouluterveydenhoitaja käy koulukodissa kerran kuukaudessa.

Lapsilla on hoitokontakti Vihdin nuorisopsykiatrian poliklinikalle. Yhteistyö nuorisopsykiatrian kanssa toimii hyvin. Henkilökunnan mukaan osa lapsista tarvitsisi ajoittain osastotasoista hoitoa erikoissairaanhoidossa. Osastojaksolle pääseminen on kuitenkin vaikeaa.

Potilaslain 7 §:ssä on säädetty alaikäisen potilaan asemasta. Säännöksen mukaan, jos alaikäinen ikänsä ja kehitystasonsa perusteella kykenee päättämään hoidostaan, häntä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan.

Potilaslain 9 §:n mukaan, jos alaikäinen potilas ikänsä ja kehitystasoonsa nähden kykenee päättämään hoidostaan, hänellä on oikeus kieltää terveydentilaansa ja hoitoansa koskevien tietojen antaminen huoltajalleen tai muulle lailliselle edustajalleen.

Lapsella saattaa olla sellaisia henkilökohtaisia syitä tai tarpeita hakeutua lääkärin tai muun terveydenhuollon ammattihenkilön vastaanotolle, joilla ei ole liittymää tai merkitystä sijaishuollon yksilölliseen järjestämiseen. Tämän takia kovin tarkkojen ja yksityiskohtaisten selvitysten pyytäminen lapselta lääkärillä käynnin tarpeesta ei lähtökohtaisesti ole perusteltua. Lapsella tulisi lisäksi ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti olla mahdollisuus (niin halutessaan) tavata lääkäri kahden kesken ilman ohjaajan läsnäoloa.

Kuultujen lasten mukaan lapsilla on mahdollisuus päättää itse henkilökohtaisesta terveydenhuollostaan siten kuin edellä on todettu. Tarvittaessa lapset saavat tukea ja apua ajan varaamiseen ja terveydenhoitajan tai lääkärin vastaanotolla käymiseen laitoksen henkilökunnalta.

Esteettömyys

Pääsy rakennuksiin ei ole mahdollista pyörätuolin käyttäjälle.

Muiden viranomaisten tekemät tarkastukset

Ennen tarkastusta Etelä-Suomen aluehallintovirasto toimitti käyttööni 6.4.2017 päivätyn tarkastuspöytäkirjan tekemästään tarkastuksesta Vuorelaan.

Aluehallintovirasto toteaa pöytäkirjassaan muun muassa, että ”tarkastuksen yhteydessä ei havaittu epäasianmukaisuutta rajoitustoimien käytössä. Vuorelan muutamissa asuinyksiköissä on niin sanottuja rauhoittumishuoneita, jotka ovat pelkistettyjä tiloja ja joissa nuoren kanssa käydään keskusteluja tai hän voi halutessaan olla siellä omassa rauhassaan, tilaa ei lukita eikä sen tarkoitus ole toimia rajoitustoimenpiteenä. Käyttötarkoituksen on oltava henkilöstölle selkeä, jotta kyseeseen ei tule eristämisen luonnetta. Hetkellinen rauhoittuminen muista nuorista ja virikkeistä ei sinällään vielä ole rajoitustoimenpide vaan huolenpidollinen tilanne. Joskus nuori haluaa oleilla huoneessa pidempäänkin, jolloin kyse vapaasta tahdosta. Jos eristämisen kriteerit täyttyvät, tilaa voidaan käyttää myös eristämiseen, jolloin tehdään eristystä koskeva rajoituspäätös. Vuorelassa on käytössä myös varsinainen eristämishuone, sitä käytetään kuitenkin hyvin harvoin. Jos nuori laitetaan eristykseen, hänen hyvinvointiaan seurataan vähintään viidentoista minuutin välein. Rajoitustoimenpiteissä ilmeni joitakin kännykän haltuunottoja, jotka oli kirjattu aineiden ja esineiden haltuunottona. Tältä osin todettiin, että on aina myös harkittava, onko syytä/ mahdollista tehdä yhteydenpidon rajoituspäätös.”

Aluehallintovirasto toteaa pöytäkirjassa yhteenvedonaan, ”että rajoitustoimenpiteisiin kohdistuneen ohjaus- ja arviointikäynnin sekä saatujen ja tarkastettujen dokumenttien perusteella Vuorelan koulukodin käytännöissä ei ole havaittavissa epäasianmukaisia menettelyitä.”

Tarkastuksen jälkeen Helsingin kaupunki toimitti 9.8.2017 päivätyn pöytäkirjan valvontakäynnistä.

Helsingin kaupunki toteaa pöytäkirjassaan mm. että ”Vuorelan säännön mukaan kultakin osastolta voi ulkoilla kerrallaan kaksi lasta. Liikkuminen on sallittu Vuorelan pihapiirissä tunnin päivässä ilman aikuisen valvontaa. Sijaishuollon asiakasohjauksen näkemyksen mukaan lasten liikkumisen rajaaminen yhteen tuntiin päivässä ilman yksilöllisesti perusteltua rajoituspäätöstä on lapsen perusoikeuksien vastainen. Liikkumisen tulisi olla vapaampaa lapsen ikä ja kehitystaso sekä yksilöllinen tilanne huomioiden. Mikäli liikkuminen pihapiirissä on kasvatuksellisin perustein säädeltyä, se tulisi olla kirjattuna laitoksen sääntöihin. Ulkoilun rajaamista perustellaan valvonnan tarpeella pihapiirissä. Tähän on järjestettävä riittävä valvonta, jotta lapset voivat ulkoilla koulukodin pihapiirissä vapaammin. Ongelmien ilmetessä on tehtävä yksilökohtaisia rajoituspäätöksiä liikkumisen suhteen.”

Pääsy oikeuksiin

Tarkastuksella ilmeni, että laitoksella on lukuisia sääntöjä ja käytäntöjä, joiden perusteella lasten liikkumista ja yhteydenpitoa voidaan voimakkaasti rajoittaa. Nämä laitoksen hyväksyttäväksi kasvatukseksi mieltämät säännöt (mm. kasvatuksellinen viikonloppu, osittain intensiivijaksot, rauhoittumishuoneessa annettava hoito) muistuttavat tai ovat sellaisia rajoitustoimenpiteitä, joista on tehtävä lastensuojelulain mukaan päätös.

Lasten kuulemisen perusteella saattaa olla mahdollista, ettei lapsille ole riittävällä tavalla kerrottu heidän oikeuksistaan ja rajoituspäätösten merkityssisällöstä. Myös päätösten tiedoksianto sisältö jäi epäselväksi, kuten myös se, millä tavoin huolehditaan lapsen oikeusturvan toteutumisesta (ks. kohta päätösten tiedoksianto).

Tarkastuksella ilmeni, ettei opetusta koskevia erityisen tuen päätöksiä annettu tiedoksi asianosaisille. Tämän johdosta asianosaisilla ei ole ollut mahdollisuutta saattaa päätöstä riippumattoman tuomioistuimen tutkittavaksi.

Lapsen ja sosiaalityöntekijän tapaamiset

Lastensuojelulain 53 §:n mukaan lapselle on aina järjestettävä riittävä mahdollisuus tavata henkilökohtaisesti hänen asioistaan vastaavaa sosiaalityöntekijää tai muuta lastensuojelun työntekijää. Säännös oikeuttaa lapsen tapaamaan omaa työntekijäänsä muiden läsnä olematta ja keskustelemaan itseään ja sijaishuollon toteuttamista koskevista asioista työntekijänsä kanssa.

Laitoksen mukaan yhteistyö sosiaalityöntekijöiden kanssa on sujunut hyvin. Lapsia kuultaessa ilmeni, että osa piti omia sosiaalityöntekijöitään kivoina, mutta sosiaalityöntekijöihin oli vaikea saada yhteyttä ja jotkut lapset kokivat sosiaalityöntekijät etäisinä. Sosiaalityöntekijät käyvät Vuorelassa pääsääntöisesti vain asiakassuunnitelmanneuvotteluissa ja tässä yhteydessä tapaavat lapsia. Eräs lapsi kertoi, ettei ollut ollenkaan keskustellut oman sosiaalityöntekijänsä kanssa kahden kesken.

Vuorelassa lapsen ja sosiaalityöntekijän tapaamiset ja se, miten tapaaminen on toteutettu (esimerkiksi onko tapaaminen järjestetty kahden kesken henkilökohtaisena), kirjataan lasta koskeviin asiakirjoihin. Kirjaamiskäytäntöä on pidettävä hyvänä ja lapsen oikeuksia toteuttavana ja sitä edistävänä menettelynä.

Rajoitustoimenpiteet

Rajoitustoimenpiteet koskevat aina yksilön jonkun perusoikeuden rajoittamista. Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Rajoitustoimenpiteitä käytettäessä joudutaan aina välttämättömissä määrin puuttumaan joihinkin perustuslain turvaamiin lapselle kuuluviin perusoikeuksiin.

Harkittaessa rajoitustoimenpiteiden käyttöä on aina arvioitava yksilöllisesti, missä laajuudessa on välttämätöntä puuttua kulloinkin kyseessä olevan lapsen perusoikeuksiin. Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää vain lastensuojelulain tarkoittamissa tilanteissa ja laissa säädetyillä edellytyksillä. Rajoitustoimenpiteitä ei esimerkiksi voida käyttää kaavamaisesti toteutettuna kaikkia sijoitettuja lapsia koskevana kasvatukseen. Rajoitustoimenpiteitä ei saa koskaan käyttää rangaistuksena. Rajoitustoimenpiteitä ei voida kohdistaa avohuollon sijoituksella sijoitettuihin lapsiin.

Rajoitustoimenpiteiden edellytykset ja käyttö tulee arvioida aina yksilökohtaisesti siten, että lapseen kohdistetaan rajoitustoimenpiteitä vain siinä määrin, kuin huostaanoton tarkoituksen toteuttaminen tai lapsen oma tai toisen henkilön terveys tai turvallisuus välttämättä sitä vaatii. Käytettävissä olevista toimenpiteistä on valittava lapsen itsemääräämisoikeutta tai muuta perusoikeutta kulloinkin vähiten rajoittava toimenpide, ja mikäli lievemmat toimenpiteet ovat asiassa riittäviä, rajoituksiin ei saa ryhtyä lainkaan.

Rajoitustoimenpiteiden on oltava järkevissä ja kohtuullisissa suhteissa niiden käytölle asetettuun tavoitteeseen nähden. Rajoitustoimenpiteet on toteutettava aina mahdollisimman hienovaraisesti lapsen ihmisarvoa kunnioittavalla ja perusoikeudet huomioivalla tavalla.

Rajoitusta vai kasvatusta

Rajoitusten käyttäminen on erotettava rajojen asettamisesta lapsen kasvatuksessa. Sen erottaminen, mikä on tavanomaista ja hyväksyttävää kasvatuksellisten rajojen asettamista lapselle ja milloin on kysymys lain tarkoittamasta lapsen perusoikeuksien rajoittamisesta, on vaikeaa, eikä ero ole aina selkeä.

Jos kysymys on lapsen hoidosta ja huolenpidosta ja siihen sisältyvästä tavanomaisten rajojen asettamisesta, kysymys ei ole lain tarkoittamista rajoitustoimenpiteistä.

Kasvatukseen liittyvät säännöt eivät saa olla mielivaltaisia tai liiallisia. Niiden käytössä tulee aina huomioida lapsen ikä ja kehitystaso sekä muut lapsen yksilölliset tarpeet ja olosuhteet. Kasvatuksellisten keinojen tarkoitus, kesto ja intensiteetti ei voi olla sama kuin lain tarkoittamien rajoitustoimenpiteiden. Kysymys on aina sellaisista valinnoista, joita voidaan pitää perustellusti lapsen yksilölliseen ja tarpeenmukaiseen sijaishuollon järjestämiseen sisältyvänä kasvatuksena.

Kasvatuksellisilla rajoilla ei siis puututa lapsen perusoikeuksiin, vaan kysymys on lapsen päivittäisen hoidon ja huolenpidon järjestämisestä ja kuten edellä on todettu, lapsen kasvun ja kehityksen tukemisesta. Hyvään lasta yksilönä kunnioittavaan kasvatukseen luettavien sääntöjen ja rajoitusten tulee olla oikeassa suhteessa niiden tavoitteeseen. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että kasvatukselliset säännöt ja lapselle asetettavat rajat eivät saa mennä pidemmälle eivätkä kestä pidempään, kuin on välttämätöntä niiden hyväksyttävän tavoitteen toteuttamiseksi.

Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käyttämisessä on myös kysymys hallinnollisen pakon käyttämisestä. Rajoitustoimenpiteestä on kysymys silloin, kun toimenpiteellä joudutaan puuttumaan joihinkin perustuslain lapselle turvaamiin perusoikeuksiin, kuten hänen liikkumisvapauteensa, perhe-elämän suojaan, hänen itsemääräämisoikeuteensa, vapauteensa, yksityisyyden suojaan tai omaisuuden suojaan. Harkittaessa rajoitustoimenpiteiden käyttöä, on arvioitava täyttyvätkö laissa asetetut edellytykset toimenpiteen käytölle, sekä missä laajuudessa puuttuminen lapsen perusoikeuksiin on kulloinkin hyväksyttävää.

Rajoituspäätökset

Rajoitustoimenpiteitä koskevia päätöksiä tai toimenpiteitä tarkastuksella saadun selvityksen ja laitoksen toimittaman koosteen mukaan oli tehty ajalla 1.1.2017–31.12.2017 yhteensä 854.

Päätökset koskivat aineiden ja esineiden haltuunottoa, eristämistä, liikkumisvapauden ja yhteydenpidon rajoittamista, henkilönkatsastusta ja -tarkastusta, omaisuuden ja lähetysten tarkastamista ja kiinnipitämistä.

Yhteydenpidon rajoituspäätöksiä oli tehty koko vuonna vain yksi (vrt. toimenpiteet).

Päätösten sisällöllinen selvittäminen lapsille ja päätösten tiedoksianto

Lapsia kuultaessa ja laitoksen johtajan kanssa käydystä keskustelusta ilmeni, että lasta koskevat laitoksessa tehdyt rajoituspäätökset oli annettu lapsille tiedoksi siten, että lapset olivat allekirjoituksillaan vahvistaneet saaneensa tiedon päätöksistä. Jotkut lapsista kertoivat jättävänsä päätökset allekirjoittamatta ollessaan päätöksestä eri mieltä.

Alkuperäisiä tai jäljennöksiä lapsilla päätöksistä ei ollut. Kaikilla kuulluilla lapsilla ei heidän kertomansa mukaan ollut selvää kuvaa päätösten tarkemmista sisällöistä tai siitä, millä tavoin päätökseen tyytymättömällä olisi mahdollisuus reagoida päätökseen (esimerkiksi valittaa). Toisaalta jotkut lapset olivat tietoisia valitusmahdollisuuksistaan ja olivat myös tehneet valituksia rajoituspäätöksistä hallinto-oikeuteen.

Laitoksen henkilökunnan mukaan lasten kanssa käydään rajoitustoimenpidettä koskeva päätös läpi.

Päätökset säilytetään laitoksessa lapsen mapissa osana lasta koskevia manuaaliasiakirjoja. Kaikilla lapsilla ei ollut varmaa tietoa siitä, missä häntä koskevat päätökset ja muut asiakirjat säilytetään.

Laitoksen johtajan mukaan ”ohjaaja käy rajoituspäätöksen nuoren kanssa läpi ja nuori sekä työntekijä allekirjoittavat sen. Nuori saa siitä halutessaan kopion. Päätös lähetetään huoltajille ja sosiaalityöntekijälle postitse. Toimistossa säilyttämällä ennaltaehkäistään sitä, että salassa pidettävät asiakirjat eivät ole osastolla muiden luettavissa. Valitusoikeus selitetään lapselle ja tarjoudutaan auttamaan tarvittaessa. Nuorta autetaan kirjoittamisessa. Joskus työntekijä on kirjoittanut nuoren sanelusta.”

Lasten kuulemisen perusteella saattaa kuitenkin olla mahdollista, ettei kaikille lapsille ole kaikissa tilanteissa riittävällä ja lapsen kannalta ymmärrettävällä tavalla kerrottu heidän oikeuksistaan ja päätösten merkityssisällöstä silloin, kun päätöksiä on annettu tiedoksi. Päätöksiä tie-

doksi annettaessa tilanteen tulisi olla sellainen, että lapsi pystyy tosiasiaassa vastaanottamaan ja ymmärtämään hänelle kerrottavaa tietoa ja selvitystä päätöksen perusteista.

Eräs lapsi kertoi, että hänelle oli saapunut papereita hallinto-oikeudesta, mutta ettei hän ollut saanut niistä itselleen kopioita. Hän ei myöskään ollut saanut katsoa niitä yksin, eikä hän ollut varma, mistä papereista oli kysymys. Asiakirjoja myöhemmin tarkistettaessa ilmeni, että kysymys oli huostaanottoon liittyvästä selityspyynnöstä, jossa määräaika oli menossa umpeen. Laitoksen ohjaajia ohjattiin, että heidän tulee yhteistyössä sosiaalityöntekijän kanssa huolehtia siitä, että lapsi ymmärtää, mistä on kysymys ja mitä oikeuksia hänellä on asiassa.

Sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:ssä on säädetty viranomaiselle kuuluvasta selvitysvastuusta. Mainitun säännöksen mukaan sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä sosiaalihuollon asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Säännöksen mukaan selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen.

Sosiaalihuollon asiakaslain tarkoittama viranomaiselle kuuluva selvitys- ja tietojenantovelvollisuus turvaa sosiaalihuollon asiakkaalle oikeuden saada ymmärrettävällä tavalla tietoja palvelujärjestelmistä ja häntä koskevista seikoista, joiden avulla hän pystyy muodostamaan oman käsityksen asiasta ja ilmaisemaan oman mielipiteensä hänelle esitetyistä vaihtoehdoista tai häntä koskevista ratkaisuista.

Lastensuojelulain 5 §:ssä on säädetty lapsen ja nuoren mielipiteen ja toivomusten huomioon ottamisesta. Säännöksen mukaan lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, lasta tai nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä tai lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin.

Päätöksen tiedoksiannosta ja tiedoksiantotavoista on säädetty hallintolain (434/2003) 54–63 §:ssä. Viranomaisen on hallintolain 54 §:n 1 momentin mukaan viipymättä annettava tekemänsä päätös tiedoksi asianosaiselle ja muulle tiedossa olevalle, jolla on oikeus hakea siihen oikaisua tai muutosta valittamalla. Säännöksen 3 momentin mukaan *asiakirja annetaan tiedoksi alkuperäisenä tai jäljennöksenä*.

Yhteydenpidon rajoittaminen (LSL 62 §)

Sijaishuollossa olevan lapsen oikeutta pitää yhteyttä vanhempiinsa tai muihin hänelle läheisiin henkilöihin saadaan lastensuojelulain 63 §:ssä tarkoitetulla päätöksellä rajoittaa, jos yhteydenpidosta ei ole voitu 30 §:ssä tarkoitetussa asiakassuunnitelmassa tai erityisestä syystä muutoin sopia lapsen ja hänen vanhempiensa tai muiden läheistensä kanssa.

Säännöksen tarkoittama yhteydenpito-oikeus liittyy perustuslain 10 §:ssä ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvattuun yksityiselämän, perhe-elämän ja luottamuksellisen viestin suojaan. Yksityiselämän piiriin kuuluu muun muassa yksilön oikeus solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön. Lapsen oikeus pitää yhteyttä perheeseensä on lapsen erityinen ihmisoikeus. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaan sisältyvä perhe-elämän suoja turvaa myös lapsen vanhempien tai muiden läheisten oikeutta pitää yhteyttä lapseen. Tämän vuoksi yhteydenpidon rajoituksista on säädettävä lailla ja rajoituksia on tulkittava ahtaasti. Säännökset sinänsä eivät estä määräämästä vierailuille ja puhelimen käytölle hoidon ja huollon tarkoituksenmukaiseksi järjestämiseksi sijaishuoltopaikkakohtaisia rajoituksia, kuten sään-

nöllisiä vierailuaikoja tai matkapuhelimen tai sijaishuoltopaikan puhelimen käytön sallimista vain tietyissä tiloissa ja tietyinä aikana.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta. Viranomaisilla ei ole mainitun artiklan mukaan oikeutta puuttua tämän oikeuden käyttämiseen paitsi silloin, kun laki sen sallii ja kun se on demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä. Lastensuojelulainsäädäntöön perustuva tahdosta riippumaton huostaanotto viranomaisten toimesta merkitsee 8 artiklan mukaista puuttumista perhe-elämään. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisuissaan katsonut, että huostaanotossa ja siihen liittyvissä asioissa noudatettava menettely – vanhempien kuuleminen ja muut oikeussuojatakeet – ovat keskeisiä seikkoja arvioitaessa sitä, onko valtio ylittänyt sille kuuluvan harkintamarginaalin.

Hallituksen esityksen (HE 225/2004) lastensuojelulain muuttamiseksi yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan mm, että ”Yhteydenpidon rajoittamisesta tulee sanotun 25 §:n 1 momentin mukaan aina tehdä päätös, jos yhteydenpidosta ei ole voitu huoltosuunnitelmassa tai erityisestä syystä muutoin sopia lapsen ja hänen vanhempiensa tai muiden läheistensä kanssa asianomaisia tyydyttävällä tavalla. Huoltosuunnitelman tekemisestä vastaavan viranhaltijan tehtävänä on ohjata ja neuvoa asianomaisia yhteydenpidosta neuvoteltaessa ja sovittaessa.”

”Viranhaltijan tulee myös pyrkiä käytännössä varmistumaan siitä, että yhteydenpitoa koskeva sopimus varmasti on asianomaisten hyväksymä ja, että asianomaiset todella ovat ymmärtäneet sen merkityksen. Suositeltavaa olisikin, että huoltosuunnitelmaan, siltä osin kuin siinä on sovittu yhteydenpidosta, sisällytetään sosiaaliviranomaisen selostus siitä, miten asianomaisten hyväksynnät on varmistettu. Jos yhteydenpidon määrästä tai sen toteuttamistavasta syntyy asianomaisten kesken vähäisintäkin erimielisyyttä, tulee asiassa aina tehdä hallintopäätös. Yhteydenpidon rajoittaminen ei siten voi jäädä huoltosuunnitelmaan kirjatun rajoittamisen varaan, jos esimerkiksi lapsen vanhempi on tyytymätön yhteydenpitoaikoihin, yhteydenpidon tapoihin tai muihin yhteydenpitoa koskeviin ratkaisuihin.”

Liikkumisvapauden rajoittaminen (LSL 69 §)

Lapselle saadaan, jos se on hänen huoltonsa kannalta välttämätöntä ja jos se on lapsen edun mukaista, asettaa määrääjäksi kielto poistua laitoksen alueelta, laitoksesta tai tietyn asuinyksikön tiloista.

Liikkumisvapauden rajoittamisena pidetään myös menettelyä, jossa lapsi liikkuu tai poistuu päätöksessä yksilöidyltä alueelta vain yhdessä työntekijän kanssa. Lapsen tavanomaisen elämän toimintamahdollisuudet, kuten koulunkäynti, harrastustoiminta, retkelle osallistuminen tai muu vastaava toiminta tulee mahdollisuuksien mukaan turvata rajoituksen aikana.

Jos kysymys on lapselle vahingollisten siteiden ja yhteyksien katkaisemisesta, saattaa rajoitustoimenpiteenä tulla kysymykseen päätös liikkumisvapauden rajoittamisesta, ja tämän lisäksi myös yhteydenpidon rajoittamisesta. Jos lapsen liikkumisvapautta on rajoitettu ja samalla rajoitetaan lapsen oikeutta aiemmin sovittuun yhteydenpitoon, tulee asiassa erikseen arvioida edellytykset yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen tekemiselle.

Liikkumisvapautta koskevan rajoituksen tarkoituksena on suojata lasta sellaiselta lapsen omalta käytökseltä, joka vahingoittaa vakavasti hänen hoitoaan ja huoltoaan. Rajoituksen tulee olla lapsen edun mukainen.

Koulukotiin, kuten muihinkin lastensuojelulaitoksiin, sijoitettujen lasten kohdalla selkeät kasvatukselliset säännöt ovat yksi hoidon ja kasvatuksen peruslähtökohta. Sinänsä laitoksissa oleville lapsille voidaan asettaa esimerkiksi tavanomaisia kasvatukseen kuuluvia rajoja sen suhteen, missä lapsi voi liikkua ja minä vuorokauden aikana.

Liikkumisvapautta koskevasta rajoituksesta on kysymys silloin, kun näiden kasvatukseen liittyvien rajojen ohella lasta estetään tai poissuljetaan hänen mahdollisuutensa osallistua vapaasti esimerkiksi harrastustoimintaan tai muihin normaaleihin toimintoihin laitoksessa tai laitoksen ulkopuolella.

Hallituksen esityksessä lastensuojelulain muuttamiseksi todetaan sen yleisperusteluissa (HE 225/2004) ”Lastensuojelulakia koskevan hallituksen esityksen perusteluissa liikkumisvapauden rajoittamista on perusteltu lähinnä tarpeella jatkossakin koulukotihuollossa voida asettaa lapselle poistumiskielto laitoksen alueelta. Lastensuojeluasetuksen perustelumuihistiossa todetaan seuraavaa: ”Lastensuojelulain 32 §:n 1 momentissa on säädetty lapsen liikkumisvapauden rajoittamisesta tiettyjen, erikseen nimettyjen edellytysten vallitessa. Nämä edellytykset ovat useimmiten olemassa silloin, kun lapsi on sijoitettu koulukotiin tai muuhun siihen rinnastettavaan laitokseen. Tällöin voidaan joutua tilanteeseen, jossa lapsen liikkumisvapautta on rajoitettava enemmän kuin vastaavan ikäisten kohdalla tavanomaisessa kasvatuskäytännössä, jotta sijoituksen tarkoitus ja tavoitteet voisivat toteutua ja voitaisiin estää lasta vaurioittamasta ja vahingoittamasta itseään. Liikkumisvapauden määräaikaisella rajoittamisella voidaan esimerkiksi katkaista kiihtyvä epäsosiaalinen kierre.”

Edelleen hallituksen esityksen mukaan ” Lastensuojeluasetuksen perustelumuihistiossa todetaan, että kielto tai rajoitus on välittömästi lopetettava, kun lapsen hoito tai kasvatusta voidaan järjestää tavanomaiseen kasvatuskäytäntöön kuuluvien keinoin. Säännösten sanamuoto ja rajoituksen määräämisedellytykset huomioon ottaen näyttäisi selvältä, että säännöksissä on tarkoitettu suhteellisen lyhytkestoisia rajoituksia.”

Vielä esityksessä korostetaan ”Lapsen oikeusturvan kannalta epätyytyttävänä voidaan pitää sitä, että käytännössä liikkumisvapauden rajoittamista koskevilla päätöksillä on tosiasiallisesti järjestetty lapselle myös ”suljetun hoidon” kaltaista hoitoa ja huolenpitoa. Rajoitukset ovat myös joissain tapauksissa olleet hyvinkin pitkäaikaisia. Lapsen liikkumisvapautta on siten säännösten sanamuoto ja tarkoitus huomioon ottaen liiallisestikin ja perusteetta rajoitettu. Rajoittamista on lisäksi joissakin tapauksissa käytetty myös laille vieraassa tarkoituksessa siten, että päätöksiin on liittynyt rangaistusluonteinen elementti. Päätöksiin ei yleensä ole liitetty valitusosoitusta.”

Esityksen yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan vielä mm. ”Ehdotettu liikkumisvapauden rajoittamistoimivallan käyttäminen edellyttää nykyiseen tapaan, että rajoituksen asettaminen on säännöksen tarkoittamasta syystä ja olosuhteet kokonaisuudessaan huomioon ottaen välttämätöntä lapsen suojelemiseksi. Säännöksen edellyttämän tarpeellisuusharkinnan tekemistä edellyttää myös rajoitustoimenpiteiden käyttämisen yleisiä edellytyksiä koskeva 30 a §. Rajoittamista ei saa määrätä laajempaan eikä pidemmäksi ajaksi kuin lapsen hoito ja kasvatusta välttämättä edellyttää.”

Liikkumisvapauden rajoittamisen tavoitteena on, että lapsi poistuu päätöksessä yksilöidyltä alueelta vain yhdessä työntekijän kanssa. Lapsen tavanomaisen elämän toimintamahdollisuudet, kuten koulunkäynti, harrastustoiminta, retkille osallistuminen tai muu vastaava toiminta tulee mahdollisuuksien mukaan pyrkiä turvaamaan. Lapsen omat toivomukset ja mielipide asiassa tule selvittää ja ottaa huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla.

Ensisijaisesti tulee huomioida lapsen etu. Liikkumisvapauden rajoittaminen ei missään oloissa saa käytännössä tosiasiallisilta vaikutuksiltaan muodostua rangaistuksen luonteiseksi taikka tässä lakiehdotuksessa ehdotettujen eristämisen (32 a §) tai erityisen huolenpidon (32 b - 32 d §) kaltaiseksi toimenpiteeksi.”

Intensiivijaksot

Kuultujen lasten mukaan laitoksessa on käytössä ”hoitajaksoja” ja ”päihdepysäytysjaksoja”. Lasten mukaan mainitut jaksot ovat yleensä kuukauden pituisia ja tarkoittavat sitä, ettei lapsi pääse tänä aikana kotilomalle eikä myöskään minnekään muualle ilman aikuisen läsnäoloa. Myös ulkoilut Vuorelan pihalla tapahtuvat yhden tai useamman aikuisen ollessa koko ajan läsnä. Jakson ajalle on toisinaan tehty liikkumisvapauden rajoittamista koskeva päätös, joka on voinut kestää seitsemän vuorokautta tai sosiaalityöntekijän tekemänä kuukauden.

Eräälle lapselle oli hänen mukaansa päihdepysäytyksen aikana tehty liikkumisvapauden rajoittamista koskevat päätökset (LVR) laitoksessa ensin seitsemälle vuorokaudelle, minkä jälkeen välissä oli ollut yksi päivä ilman rajoitusta ennen seuraavan seitsemän päivän rajoituksen aloittamista. Lapsen mukaan pysäytysjaksoon kuuluu kasvatuksellisten tehtävien tekeminen.

Kuultujen lasten mukaan ”hoitajakso” seuraa esimerkiksi hatkaamisesta. Hoitajaksolle tehdään tarkka päiväsuunnitelma. Hoitajakson aloittamisesta kerrotaan lapselle suullisesti, eikä siitä varsinaisesti tehdä päätöstä. Lasten mukaan toisinaan jakson aikana tehdään viikon LVR ja joskus myös yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös (YPR). YPR tehdään ainoastaan silloin, jos puhelimen käyttämistä rajoitetaan. Lasten mukaan myös lyömisestä seuraa kuukauden mittainen ”kiinni oleminen”. Jaksojen aikana ”lomat palaa aina”.

Laitoksen selvityksen mukaan ”Nuorista pidetään huolta ja pyritään luomaan sellaiset turvalliset rajat, joiden puitteissa nuoren sisäinen kehitys on mahdollista ja oireilu vähenee tai loppuu. Hoitajakson tarvetta harkitaan silloin, kun nuori itse on akuutisti vaarantanut toiminnallaan oman kasvunsa, kehityksensä ja hoidon tavoitteiden toteutumisen. Päätös hoitajaksosta voi kypsyä myös pidemmän ajan kuluessa, kun nuoren kanssa on ensin keskusteltu tavoitteista ja yritetty muilla keinoin ohjaamalla saada hänet muuttamaan itselleen haitallisia toimintatapoja. Tarvittaessa suunnitellaan ja toteutetaan intensiivinen hoito-ohjelma”.

Edelleen laitoksen antaman selvityksen mukaan ”intensiivisen hoitajakson perusteita ovat esim. itsetuhoisuus, päihteiden käyttö, karkumatka, väkivaltainen käytös, toistuvat käytösongelmat, toistuva yhteisön sääntöjen rikkominen, nuoren tekemät rikokset ja toistuva koulunkäynnin laiminlyönti. Vuorelan hoitomallin mukaan intensiivinen hoitajakso toteutetaan aina, jos nuori käyttää päihteitä tai käyttäytyy väkivaltaisesti. Syyt ovat yksilölliset ja vaikuttavat hoito- ja kasvatussuunnitelmiin.”

Tarkoitus on Vuorelan mukaan lisätä huolenpitoa ja nuoren turvallisuutta ja estää vahingoittava toiminta. Hoitajakso mahdollistaa vuorovaikutuksen lisääntymisen, joka mahdollistaa kiinnittymistä hoitaviin aikuisiin ja hoidon tarkoituksen toteutumisen.

Laitoksen selvityksen mukaan ”Lapsi saa yksilöllisesti suunnitellun viikko-/päiväohjelman jakson ajalle. Hoitajaksosta tehdään erillinen suunnitelma Nappulaan, johon kirjataan jakson edessä toteutunut hoito ja jatkosuunnitelmat. Sisällöistä ja suunnittelusta on ensisijaisesti vastuussa hoitotiimi, mutta toteutuksesta työvuorossa olevat. Viikonloput suunnitellaan erikseen. Niihin sisältyy aiheeseen liittyviä tehtäviä / harjoituksia, joita Vuorelassa on teemoittain tallennettu ns. materiaalipankkiin. Nuoren toiveita kuunnellaan menetelmiä valitessa, ne voivat olla

myös toiminnallisia ja toteutua ulkona (esim. ongella, valokuvaamassa, kiipeilemässä). Tavoitteellisten tehtävien lisäksi viikonloppuun sisältyy jotain nuoren toivomaa ”kivaa” tekemistä.”

Ratkaisu intensiivisen hoidon jaksosta ja/tai viikonloppukasvatuksesta tehdään laitoksen mukaan yhdessä työryhmän, hoitotiimin ja vastuusosiaalityöntekijän kanssa. Jakson alkamisesta keskustellaan myös vanhempien kanssa. Hoitotiimiin kuuluvat nuori, omaohjaaja, perhetyöntekijä, psykologi, vastaava ohjaaja ja omaopettaja. Jakson aikana hoitotiimi kokoontuu viikoittain arvioimaan hoidon tarvetta. Hoitojaksosta raportoidaan nuoren raporttiin. Jakson aikana tehdyistä rajoitustoimenpiteistä tehdään päätös.

Laitoksen selvityksen mukaan ”Hoitojakson aikana nuori ei yleensä voi lähteä kotiin tai muuhun paikkaan, jossa sovitusti käy viikonloppuisin tai koulujen loma-aikoina ja siksi tehdään liikkumisvapauden rajoittamista koskeva päätös. Vanhempien toivotaan vierailevan hoitojakson aikana Vuorelassa. Joskus lvr:n ei arvioida olevan tarpeen, sillä nuoren karkaamiselle ei ole riskiä. Vuorelassa asuu myös ammattikoulua käyviä nuoria ja mahdollisuus käydä koulussa harkitaan yksilöllisesti. Joskus myös vanhemmat ovat sitä mieltä, että hoitojakson tarve on pidempi kuin 30 vrk, eivätkä toivo, että lapsi tulisi kotiin.

Edelleen laitoksen selvityksen mukaan ”Intensiivinen hoitojakso kestää yleisimmin neljä viikkoa. Jos nuoren tilanteeseen puututaan kasvatuksellisessa mielessä (esim. koulutehtävien jatkuva laiminlyönti, toistuva säännöistä piittaamaton käytös, paloturvallisuuden vaarantaminen tupakoimalla sisällä ...) arvioidaan kasvatuksellisen jakson pituutta ja ajankohtaa yksilöllisesti. Kyseeseen voi tulla tehtävät iltaisin, lauantaisin tai koko viikonlopun ajan.”

Lapsen omaisuuden haltuunotto intensiivijakson aikana tai muissa tilanteissa

Lastensuojelulain 65 §:n mukaan laitoksen haltuun saadaan ottaa lapsella olevat lapsen oman tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä todennäköisesti vakavasti haittaavat muut kuin 1 momentissa tarkoitettut aineet ja esineet. Haltuunotosta tekee päätöksen laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Toimenpidettä ei saa jatkaa pidempään kuin se säännöksessä mainitusta syystä ja lapsen hoidon ja kasvatuksen kannalta on välttämätöntä.

Mikäli haltuunotolla samalla rajoitetaan lapsen yhteydenpitoa, on asiasta tehtävä yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös.

Laitoksen mukaan ”puhelimesta tehdään haltuunottopäätös ja lähes aina siitä syystä, että nuori ei voisi järjestellä uutta karkumatkaa. Joskus haltuunoton perusteena on se, että nuoren on vaikea irrottautua omasta puhelimestaan ja toivottua vuorovaikutusta hoitavan henkilökunnan kanssa ei synny. Tällöin usein sovitaan ajoista, jolloin puhelin saa olla nuoren käytössä. Nuorella on aina ja kaikissa tilanteissa mahdollisuus soittaa Vuorelan puhelimesta viranomaisille ja perheenjäsenilleen. Yhteydenpidon rajoittamispäätös on tehty tapauksissa, joissa tiedetään henkilö, jota se koskee. Useimmiten kyseessä on epämääräinen joukko henkilöitä, joiden nimet eivät ole tiedossamme.”

Laitoksen lisäselvityksen mukaan ”Emme pääsääntöisesti ole tehneet, tästä keskusteltiin Avin tarkastuksen yhteydessä ja myös todettiin myös kuntien erilainen tulkinnata asian suhteen. Olemme menetelleet sosiaalityöntekijän kanssa sovitulla tavalla.”

Kuullut lapset kertoivat, että he saavat käyttää ja soittaa laitoksen puhelimella silloin, kun heidän puhelimensa on otettu laitoksen haltuun. Lasten mukaan heillä ei ole oikeutta soittaa muille, kuin rajatulle piirille, esimerkiksi isälle, äidille ja mummilta. Kavereille soitot eivät ole mahdollisia samalla tavoin, kuin jos lapsella olisi oma puhelin hallussaan. Lisäksi lapset kertoivat, että laitoksen henkilökunta on ”vieressä”, kun lapset soittavat laitoksen puhelimella.

Laitoksen lisäselvityksen mukaan ”Ohje työntekijöille on, että pitäisi lähtökohtaisesti hienotunteisesti pitää huoli siitä, että nuori puhuu sen henkilön kanssa, jolle on soitettu. Yleensä tämä on tarkoittanut näköyhteyden säilymistä. Joskus nuori on nopeasti sulkenut puhelun ja soittanut toiselle henkilölle. Olemme juuri tilanneet bluetooth-kuulokkeet tätä tarkoitusta varten. Jatkossa nuori voi puhua huoneessaan, mutta itse puhelin voi jäädä toimistoon.”

Mikäli lapsen puheluja kuunnellaan lasten kertomalla tavalla, tai puheluja rajoitetaan sen osalta, kenelle lapsi voi soittaa, on asiasta tehtävä tarvittaessa yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös.

Kasvatukselliset viikonloput

Kasvatukselliset viikonloput tarkoittavat muun muassa sitä, että lapsen sovitut kotiharjoittelut tai muu yhteydenpito peruuntuu kyseiseltä viikonloputta. Kasvatuksellisia viikonloppuja voi seurata huonosta käyttäytymisestä koulussa (miinus pisteitä yli 20, ks. kohta koulu) sekä osastoilla esimerkiksi tupakan polttamisesta, nuuskan käytöstä, aggressiivisuudesta jne. Kasvatuksellisista viikonlopuista keskustellaan laitoksen mukaan lapsen huoltajien kanssa. Lapsen huoltajilla on mahdollisuus tulla Vuorelaan tapaamaan lasta kasvatuksellisen viikonlopun aikana. Kasvatuksellisista viikonlopuista päätetään YTP-palaverissa.

Laitoksen antaman lisäselvityksen mukaan ”Sosiaalityöntekijät eivät osallistu YTP-palaveriin. Jos YTP:ssä päädytään kasvatuksellisiin tehtäviin ja tilanne on niin vakava, että on syytä pysähtyä asiaa työstämään viikonlopun yli, ollaan yhteydessä vanhempiin sekä sosiaalityöntekijään. Tämän lukuvuoden aikana näitä tilanteita on ollut 2 kertaa.”

Kuullut lapset kertoivat, että he olisivat halunneet lähteä sovitulle kotilomalle, joka peruuntui kasvatuksellisen viikonlopun johdosta. Tästä huolimatta kasvatuksellisesta viikonlopusta ei tehdä lastensuojelulain mukaisia päätöksiä rajoitustoimenpiteistä (esimerkiksi liikkumisvapauden rajoittaminen tai yhteydenpidon rajoittaminen). Kasvatuksellisen viikonlopun toteuttamisesta kerrotaan lapselle ja hänen huoltajilleen suullisesti.

Liikkuminen Vuorelan alueella ja sen ulkopuolella

Kuultujen lasten kertoman mukaan lapset saavat vapaa-ajallaan ulkoilla Vuorelan koulukodin pihalla talojen välissä rajatulla alueella. Muutamalla lapsella on oikeus tätä laajempaan liikkumiseen ja alueelta poistumiseen. Lapset eivät saa lähteä itsenäisesti (siitä ilmoittaen) esimerkiksi Nummelan keskustaan tai muutoinkaan rajatun laitoksen osoittaman ulkoilun alueen ulkopuolelle. Eräs kuultu lapsi totesi ulkoiluun liittyen ”ihan kuin ulkoilisi vankilassa”.

Lapsilta oli myös poistettu viikoittainen kauppapäivä. Laitoksen mukaan syynä oli nuuskan ostaminen Nummelan keskustasta. Kauppoihin lapsi pääsee vain valvottuna aikuisen seurassa.

Tarkastus ja katsastus

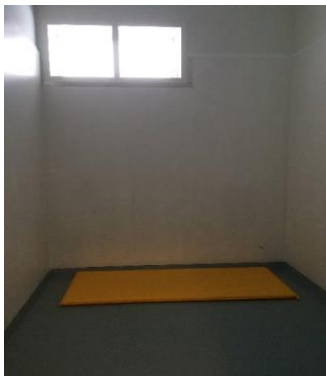
Henkilöntarkastuksesta ja henkilönkatsastuksesta on säädetty lastensuojelulain 66 §:ssä. Henkilönkatsastuksen ja -tarkastuksen tekeminen edellyttää aina yksilökohtaista harkintaa ja säännöksessä tarkoitetun edellytyksen (perusteltua syytä epäillä) täyttymisen. ”Perusteltu syy epäillä” on ilmentävä rajoitustoimenpidettä koskevista kirjaamismerkinnöistä siten, kuin lastensuojelulain 74 §:ssä erikseen säädetään. Henkilöntarkastuksen tekeminen edellyttää perusteltua syytä epäilyä säännöksessä tarkoitettujen aineiden tai esineiden hallussapidosta.

Henkilöntarkastus ja -katsastus on tehtävä lapsen intymiteettiä kunnioittaen. Henkilönkatsastussäännös ei oikeuta esimerkiksi lapsen riisuttamiseen.

Eristäminen

Lapsen eristämisen tavoitteena on toisaalta suojella lasta omalta itseltään ja toisaalta suojella muita laitoksessa olevia lapsia tai henkilökuntaa. Lasta on suojeltava ja hänelle taattava turvallinen hoito- ja kasvu ympäristö. Toisaalta lapsen rauhattomuus, sekavuus tai äänekkyyys ei sellaisenaan oikeuta eristämiseen. Lapsen käyttäytymiseen tulee liittyä muihin kohdistuvaa vaaraa tai vastaavasti välitön vaara siitä, että lapsi itse joutuu tällaisen häiriköinnin vuoksi muiden lasten väkivallan kohteeksi. Arvio lapsen käyttäytymisen vaarallisuudesta on tehtävä objektiivisesti nojautuen henkilökunnan ammattitaitoon ja ammatilliseen kokemukseen vastaavista tilanteista.

Lapsen sulkeminen hänen omaan huoneeseensa tai muuhun kuin varsinaiseen eristystilaan voi muistuttaa tai olla myös lastensuojelulain tarkoittamaa eristämistä. Käytännössä lasta on myös kasvatuksellisenä keinona saatettu kehottaa menemään omaan huoneeseensa esimerkiksi rauhoittumaan. Huoneen ovea ei ole lukittu ja lapsi on ollut huoneessaan pelkän suullisen kehotuksen perusteella. Tällöin kysymys voi olla tavanomaisen kasvatuksen piiriin kuuluvasta asiasta. Lain tarkoittamasta eristämisestä voi olla kyse silloin, kun lasta tosiasiaa estetään poistumasta.

Eristämiseen käytetyn paikan tulee olla lapsen hoidon ja huolenpidon kannalta tarkoituksenmukainen. Eristäminen ei ole rangaistus. Siksi eristämispaiikka ei saa ilmentää rangaistusluonteisuutta.

Vaikka eristystiloja käytetään harvoin, tulee niiden olla turvallisia ja varustukseltaan asianmukaisia. Tarkastuksella kiinnitettiin huomiota eristämistilan varusteisiin. Lattialla oli vain ohut kulunut patja. Kelloja ei tiloissa ollut. Eristystilassa pitää olla kello sijoitettuna siten, että lapsi voi seurata ajankulua. Eristyshuoneessa vuoteena tulee olla korkeampi enemmän sänkymäinen patja.

Eristämistilan käyttäminen erään sijoitetun lapsen asuintilana

Eräs lapsi kertoi nukkuneensa karkumatkan ja varsinaisen eristämisen päätyttyä ”putkan” lattialla kolme yötä, oven ollessa kuitenkin auki (putkassa vain ohut muovinen patja). Lapsen ohjaaja kertoi, että kysymys oli viikonlopusta ja kaikki ”sviitit” olivat täynnä, eikä lapsi voinut mennä omaan huoneeseen, koska huoneessa oli ikkuna rikki.

Laitoksen johtajan mukaan ”lapsi karkasi yöllä oman huoneensa ikkunasta, ikkuna meni rikki. Myöhemmin lapsi löydettiin Nummelasta ja hänet tuotiin takaisin neljän poliisin kuljettamana. Lapsi oli kiinni otettaessa erittäin väkivaltainen. Päivystäjä antoi luvan eristykseen ja ohjeisti

siihen liittyvistä tehtävistä ja määräsi eristyksen lopetettavaksi heti kun tarve on loppunut. Tämän jälkeen päivystäjä luotti paikalla olevan henkilökunnan ammattitaitoon, mutta ko. viikonloppuna työvuoroista sairastui 6 vakituista työntekijää, eikä paikalla olevilla sijaisilla, kuten maanantaina huomasimme, ollut riittävää arviointikykyä nukkumisasian ratkaisemiseksi. Viikonlopun aikana ikkunaa ei saatu korjatuksi ja kaikki muut tilat olivat käytössä. Tätä poikkeamaa selvitämme edelleen. Tapahtui sellainen virhe, jota missään nimessä ei olisi saanut tapahtua ja tämän kaltaisten tilanteiden varalle ohjeistusta täytyy lisätä.”

Kirjausten osalta laitoksen johtaja ilmoitti, että ”Paikalla olleet olivat kirjanneet ohjeiden mukaan siihen asti, kun eristäminen kesti. Sen jälkeen sijaisten tekemät kirjaukset viikonlopun osalta olivat puutteelliset. Myöhemmin asia on lisätty raporttiin ja se raportoidaan myös kuukausikirjeessä ja otetaan esille nuoren neuvottelussa.”

Rauhoittumishuoneissa (”sviitit”) annettava hoito ja huolenpito

Kuullut lapset kertoivat, että jokaisella osastolla on oma ”rauhoittumishuone”, jota lapset kutsuivat ”sviitiksi”. Lasten mukaan sviitti tarkoittaa, että esimerkiksi huonosta/aggressiivisesta käytöksestä joutuu siirtymään omasta huoneestaan sviittiin. Sviitissä voi joutua olemaan koko päivän tai useita päiviä ja jopa viikkoja. Sviitistä ei aina saa tulla ulos, eivätkä muut lapset saa vieraila sviitissä. Sviitti on pelkistetty huone, jossa pelkästään sänky sekä lisäksi oma wc-tila. Lasten mukaan sviittiin joutuu yleensä karkumatkan jälkeen. Eräs lapsi kertoi olevansa parhaillaan sviitissä, missä oli ollut jo puolitoista viikkoa. Toinen lapsi kertoi ”saaneensa sviittiä” ja olleensa siellä ainakin viisi päivää ”putkeen” ilman, että olisi saanut poistua sviitistä.

Tarkastuksella tehtyjen havaintojen perusteella rauhoittumishuone on osastojen yhteydessä oleva riisuttu ja minimalistisesti kalustettu tila, jossa on sänky ja omat saniteettitilat. Jokaisella osastolla on yksi sviitti. Lapsi ei saa ottaa sviittiin mukaan omia tavaroitaan, vaan niitä tuodaan lapselle hänen tarpeidensa mukaisesti. Tarvittaessa lapsi saa jatkojohtolla varustetun lukuvälön tilaan.

Laitoksen mukaan ”sviitti on nuorten käyttämä ilmaisu tehostetun hoidon huoneelle / rauhoittumishuoneelle. Tilaa voidaan käyttää akuuteissa tilanteissa, joissa tarvitaan turvallinen ympäristö mielen koostumiselle ja kun tarvitaan seurantaa. Tilaa käytetään joskus tilapäisesti myös pidempiaikaisesti, jos arvioidaan, ettei nuori voi turvallisesti asua omassa huoneessaan.”

Laitoksen mukaan siitä, ”missä tiloissa intensiivistä hoitajaksoa toteutetaan (ks. intensiiviset hoitajakset), ei ole olemassa mitään ohjetta, vaan siitä sovitaan yksilöllisesti nuoren tilanne huomioiden. Usein kuitenkin hoitajakson alussa nuori tarvitsee enemmän aikuisten huolenpitoa ja turvallista ympäristöä. Näissä tilanteissa asuminen voidaan joksikin aikaa järjestää sviitissä ja nuoren hoidosta kulloinkin vastuussa oleville varataan aikaa lisäämällä osaston henkilöstöresurssia. Jakson aikana koulunkäynti järjestetään nuoren voimavarat huomioiden ja nuorelle tarjotaan tekemistä, mahdollisuus liikuntaan / ulkoiluun sekä yhteisissä tiloissa olemiseen.”

Edelleen selvityksen mukaan ”Päätös nuoren hoidosta on aina yksilöllinen ja perustuu moniammatilliseen arviointiin. Nuori yrittää vahingoittaa itseään, nuori on päihtynyt, nuori on aggressiivinen, nuori yrittää karata tai tuodaan karkumatkalta takaisin, mieli on jäsentymätön – elämänhallinta pettää, nuori vetäytyy pois sosiaalisista kontakteista, nuori on saanut oman huoneensa asuinkelvottomaan kuntoon, nuori on joutunut kiusatuksi tai on itse kiusannut solukaveria, nuori ei esim. nuku, nuori käy yöllä jatkuvasti häiritsemässä muiden nuorten nukkumista.”

Rauhoittumishuoneessa lapsi on erossa muista lapsista ja henkilökunnasta sijoitettuna yhteen huoneeseen, josta lasta on ainakin väliaikaisesti tosiasiallisesti estetty poistumasta. Lapsi voi olla henkilökunnan mukaan olla huoneessa lyhyitä hetkiä (rauhoittumisaika) tai viettää pidempiä jaksoja (päiviä, erään lapsen kertoman mukaan viikkoja). Rauhoittumishuoneen käytölle on selvityksen valossa annettu erityisiä hoidollisia tavoitteita ja merkityksiä. Lasten kertoman mukaan huoneeseen ainakin aluksi tuodaan ruuat, ja lapsi ruokailee tilassa. Jos huoneesta tullaan ulos yhteisiin tiloihin, hoitohenkilökuntaan kuuluva työntekijä on läsnä koko ajan.

Aikaistettu huoneisiin meno

Lasten huoneisiin menoaika iltaisin on klo. 22.00. Lapset kertoivat, että mikäli aamulla herää myöhässä tai myöhästyy aamutoimista esimerkiksi viisi minuuttia, joutuu lapsi sinä päivänä menemään tuntia aikaisemmin omaan huoneeseen, mistä ei enää saa poistua. Mikäli myöhästyminen toistuu, huoneeseen meno illalla tapahtuu kaksi tuntia aikaisemmin. Lasten mukaan aamulla täytyy sänky olla pedattu, lattia tyhjä tavaroista, verhot vedetty auki ja valot pois. Huoneet tarkastetaan, ja jos jotain ei ole tehnyt, seuraa siitä huoneeseen menon aikaistaminen.

Laitoksen mukaan menettelyllä pyritään vakiinnuttamaan lapsille normaali vuorokausirytm.

Kuullut lapset pitivät kuvattua käytäntöä kohtuuttomana. Lapset ymmärsivät, mihin käytännöllä pyritään, mutta eivät sitä, miten käytäntöä tosiasiaassa toteutetaan. Lasten mukaan aikaistamista ei esimerkiksi suostuta siirtämään seuraavalle päivälle, vaikka samalle illalle olisi ollut sovittuna jotain erityistä tekemistä.

Karkumatkat

Lasten mukaan karkumatkasta seuraa lähtökohtaisesti aina neljän viikon intensiivijakso. Mikäli lapsi on itse palannut laitokseen omatoimisesti, voi jakso olla vain viikon pituinen.

Laitoksen henkilökunnan mukaan eräs lapsi on ollut karkumatalla yli kolme kuukautta. Laitoksen mukaan poliisi ei ole riittävästi auttanut lapsen etsimisessä ja lapsen takaisin saamisessa. Myöskään sijoittajakunta ei ole ollut asiassa aktiivinen. Tarkastuksella pyydettiin laitosta toimittamaan asiasta oma selvityksensä sekä lasta koskevat asiakirjat.

Laitoksen antaman selvityksen perusteella ei ole perustetta tutkia asiaa enemmälti.

Vahinkojen korvaaminen

Laitoksen antaman selvityksen mukaan lasten laitoksessa (ja osin laitoksen ulkopuolella) aiheuttamien vahinkojen korvaamisesta neuvotellaan lasten kanssa. Korvauksen määrää sovittellaan. Vahingon korvaaminen tapahtuu lapsen varoista (esimerkiksi käyttövaroista). Vahingon korvaaminen voi tapahtua myös lapsen työpanoksella. Lapsi voi itse päättää sen, miten korvaus suoritetaan.

Alaikäisellä lapsella ei ole holhoustoimilain mukaan kelpoisuutta tehdä oikeudellisesti pitäviä sopimuksia tai muita oikeustoimia. Lapsen tahallisesti aiheuttamasta vahingosta voidaan sinänsä sopia vahingonkorvaus. Alaikäisellä lapsella ei ole kuitenkaan oikeutta tehdä itse sopimuksia, jolleivät ne ole olosuhteisiin nähden tavanomaisia ja merkitykseltään vähäisiä. Sopimus, jonka tekemiseen lapsella ei ole oikeutta, ei sido häntä.

Edellä sanotun perusteella lastensuojelulaitos ei voi pätevästi sopia vahingonkorvauksesta yksin huostaanotetun nuoren kanssa. Tämän takia erityisesti suurempien vahinkojen korvaamisesta on keskusteltava yhdessä lapsen ja hänen sosiaalityöntekijänsä ja tarvittaessa lapsen huoltajan kanssa.

Vahingonkorvauslain 2 luvun 2 §:n 2 momentin mukaan vahingonkorvausta voidaan sovitella, jos korvausvelvollisuus harkitaan kohtuuttoman raskaaksi ottaen huomioon vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusolot ja muut olosuhteet. Korvauksen suuruus on arvioitava jokaisen lapsen kohdalla yksilöllisesti hänen ikänsä, kehitystasonsa ja muut asiaan vaikuttavat seikat huomioon ottaen. Asiaan vaikuttaa myös vahingon kärsineen tahon asema.

Vuorelalla on käytössä erityinen koulukoteja koskeva toimintaohje ”Lapsen tai nuoren aiheuttaman vahingon käsittely Valtion koulukodeissa”. Ohje sisältää erityiset määrälliset kohtuuperiaatteet. Tältä osin ohjeessa ei ole kuitenkaan huomioitu arvioinnin yksilöllisyyttä, siten kuin edellä on todettu.

TOIMENPITEET

Vuorelan koulukotiin sijoitetut lapset ovat moniongelmaisia ja heidän hoitonsa on erityisen vaativaa. Eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävänä ei ole lasten saaman hoidon tuloksellisuuden tai heitä hoitavien henkilöiden asiantuntevuuden arvioiminen. Laillisuusvalvonnan ja lasten perus- sekä ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta oikeusasiamiehen tehtävänä on valvoa, että lastenkodit julkista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa (perustuslain 109 §). Niiden tulee kunnioittaa lasten perus- ja ihmisoikeuksia sekä käyttäessään julkista valtaa turvata niiden toteutuminen (perustuslain 22 §).

Lastensuojelulaitokset käyttävät julkista valtaa silloin, kun ne kohdistavat lapsiin laissa säädettyjä rajoitustoimenpiteitä. Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin ei voinut pitää hyväksyttävänä ja lainmukaisina sellaisia, ehkä sinänsä tuloksellisia hoitokäytäntöjä, joilla selkeästi puututaan lapsen perusoikeuksiin, silloin kun puuttuminen ei täytä laissa säädettyjä edellytyksiä tai menettelyä, tai jotka ovat liiallisia, mielivaltaisia tai alistavia.

Apulaisoikeusasiamies arvioi tarkastuksella tehtyjen havaintojen ja lasten sekä henkilökunnan kuulemisen perusteella esiin tulleita Vuorelan sijaishuollon järjestämiseen liittyviä käytäntöjä seuraavasti.

Yhteydenpidon rajoittamisen suhde liikkumisvapautta koskevaan rajoitukseen

Intensiivijaksojen ja kasvatuksellisten viikonloppujen aikana lapsella ei ole mahdollisuutta käydä sovitulla kotilomilla. Lapselle on toisinaan (lähinnä intensiivijaksoilla) tehty liikkumisvapauden rajoittamista koskeva päätös. Mikäli intensiivijakson tai kasvatuksellisen viikonlopun perusteena on lapselle vahingollisten siteiden ja yhteyksien katkaiseminen, saattaa rajoitustoimenpiteenä tulla kysymykseen päätös liikkumisvapauden rajoittamisesta, ja tämän lisäksi myös yhteydenpidon rajoittamisesta.

Apulaisoikeusasiamies korosti, että jos lapsen liikkumisvapautta on rajoitettu ja samalla rajoitetaan lapsen oikeutta aiemmin sovittuun yhteydenpitoon, tulee asiassa erikseen arvioida edellytykset yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen tekemiselle.

Intensiivijaksot

Intensiivijakson aloittamisesta ei tehdä valituskelpoista päätöstä. Jakson pituus on pääsääntöisesti aina neljä viikkoa, minä aikana lapsen aiemmin sovittu yhteydenpito peruutetaan. Jakson ajalle on voitu tehdä liikkumisvapauden rajoittamista koskeva päätös. Joissain tapauksissa rajoituspäätös on tehty, mutta se ei välttämättä ole koskenut koko intensiivijaksoa. Tästä huolimatta lapsen liikkuminen on ollut (myös päätöksen voimassaolon päättymisen jälkeen) valvotumpaa ja rajatumpaa kuin muiden lasten. Yhteydenpidon rajoittamispäätöksiä ei ole tehty sovittujen lomien peruuntumisten johdosta.

Apulaisoikeusasiamiehen näkemyksen mukaan intensiivijaksojen aikana rajoitetaan lapsen liikkumisvapautta sellaisella tavalla, mikä edellyttää liikkumisvapauden rajoittamista koskevan päätöksen tekemistä koko jakson ajalle. Intensiivijaksojen aikana lapsi ei saa tavata sovitusti hänelle läheisiä henkilöitä. Tämän takia päätös yhteydenpidon rajoittamisesta on myös tehtävä ainakin silloin, jos kysymys on asiakassuunnitelmassa tai muutoin sovitusta lomista tai muusta yhteydenpidosta ja asianosainen sitä vaatii tai on muutoin eri mieltä tehdystä ratkaisusta.

Lapsia kuultaessa kävi ilmi, että lapset olisivat halunneet päästä lomille. Tällaisessa tilanteessa päätökset on joka tapauksessa tehtävä lapsen oikeusturvan edistämiseksi ja toteuttamiseksi.

Kasvatukselliset viikonloput

Kasvatuksellinen viikonloppu on luonnehdittavissa seuraamukseksi huonosta käytöksestä. Kasvatuksellinen viikonloppu muistuttaa lapsen huonosta koulukäytöksestä seuraavaa rangaistusta.

Kasvatuksellinen viikonloppu tarkoittaa, että lapsen kyseiselle viikonlopulle sovittu loma peruuntuu. Apulaisoikeusasiamies katsoi, että tällöin kasvatuksellisella viikonloppulla tosiasiasa rajoitetaan lapsen yhteydenpitoa ja liikkumisvapautta. Lastensuojelulain mukaan liikkumisvapautta ja yhteydenpitoa voidaan rajoittaa vain laissa säädettyjen edellytysten täytyessä ja lain mukaista päätöksentekomenettelyä noudattaen.

Lasten kuulemisen perusteella lapset ovat kokeneet lomien peruuttamisen ja liikkumisen rajoittamisen epäoikeudenmukaiseksi. Tämän takia lasten oikeusturvan edistämiseksi ja toteuttamiseksi olisi ainakin tällaisissa erimielisyystilanteissa asianmukaiset rajoituksia koskevat päätökset tullut tehdä, mikäli edellytykset rajoitustoimenpiteiden käytölle muutoin ovat täytyneet.

Kasvatuksellinen viikonloppu saattaa seurata myös lapsen huonosta käyttäytymisestä koulussa. Perusopetuksen aikana lapsille annetut miinuspisteet vaikuttavat tarkastuksella havaitun perusteella lapsen lastensuojelulain mukaisesti toteutetussa sijaishuollossa esimerkiksi siten, että lapsen yhteydenpitoa tai liikkumisvapautta rajoitetaan kouluajojen ulkopuolella.

Apulaisoikeusasiamies totesi, ettei menettely, jossa kouluajoina tapahtuneet asiat vaikuttavat lapsen vapaa-aikaan sijaishuollossa, perustu perusopetuslakiin. Edellä todetun mukaisesti perusopetuksen ja siihen liittyvän muun opetuksen järjestämisestä valtion koulukodeissa on voimassa, mitä perusopetuslaissa (628/1998) ja sen nojalla säädetään, määrätään ja päätetään. Apulaisoikeusasiamies päätti pyytää selvitystä, mihin lainsäädäntöön edellä kuvattu menettely perustuu.

Rauhoittumishuoneet ("sviitit")

Rauhoittumishuoneen käyttö muistuttaa osin tavanomaista hyväksyttävää kasvatusta (lyhyet rauhoittumishetket), eristämistä (jos ulostulo huoneesta on tosiasiasa estetty), liikkumisvapauden rajoittamista (huoneen ulkopuolella kontrolloitu liikkuminen aikuisen seurassa), erityistä huolenpitoa (kontrolloitu liikkuminen aikuisen seurassa ja lapsen vapaiden sosiaalisten suhteiden rajaaminen).

Tilaa on laitoksen mukaan käytetty myös varsinaiseen eristämiseen. Tällöin asiassa on tehty lastensuojelulain mukainen päätös.

Liikkumisvapautta koskevan säännöksen perusteluissa todetaan, että "liikkumisvapauden rajoittaminen ei missään oloissa käytännössä saa tosiasiallisilta vaikutuksiltaan muodostua rangaistuksen luonteiseksi taikka tässä lakiehdotuksessa ehdotettujen eristämisen (32 a §) tai erityisen huolenpidon (32 b – 32 d §) kaltaiseksi toimenpiteeksi" (HE 225/2004 s. 100).

Apulaisoikeusasiamies totesi, että se, mitä lastensuojelulain säännöksiä sovelletaan rauhoittumishuoneen käyttöön ainakin lasten kertomissa tilanteissa, näyttää olevan jossain määrin epäselvää. Menettelyllä on kuitenkin puututtu lapsen perus- ja ihmisoikeutena suojattuun henkilökohtaiseen vapauteen. Tällainen puuttuminen sallittua vain, jos sille on peruste laissa. Oikeuskäytännössä on vakiintuneesti katsottu, että kun kyse on perus- ja ihmisoikeutena turvasta henkilökohtaisesta vapaudesta, tulee oikeuden rajoittamiseen oikeuttavia perusteita tulkita ahtaasti.

Eräaseen lapsen kohdistettu menettely

Erästä lasta kuultaessa ilmeni, että lapsi oli eristyksen jälkeen joutunut yöpymään karussa "putkatiloja" muistuttavassa eristystilassa kolme yötä.

Apulaisoikeusasiamies piti menettelyä lasta alistavana ja kiinnitti Vuorelan vakavaa huomiota sen velvollisuuteen järjestää sijaishuoltoa lapselle turvallisella tavalla. Hän kiinnitti Vuorelan huomiota myös sen lastensuojelulaista ilmenevään kirjausvelvollisuuteen.

Lasten liikkuminen Vuorelan alueella tai sen ulkopuolella

Lasten vapaa-aikaa koskevat voimakkaat rajoitukset liikkumisessa on toteutettu ilman, että asiassa olisi tehty yksilökohtaisia lasta koskevia päätöksiä. Lapset eivät saa poistua laitoksen rajaamalta ulkoilualueelta ja lasten liikkuminen laitoksen ulkopuolella on valvottua.

Lasten liikkumista koskevat rajoitukset saattavat olla laissa säädettyä liikkumisvapauden rajoittamista. Apulaisoikeusasiamies kiinnitti Vuorelan huomiota päätöksentekovelvollisuudesta todettuun.

Aikaistettu huoneeseen meno

Apulaisoikeusasiamies piti "aikaistettua huoneeseen menoa" kaavamaisesti toteutettuna seuraamuksena pienestäkin lapsen laiminlyönnistä tai muusta hänen menettelystään rangaistuksen luonteisena. Ymmärrettävää on, mihin käytännöllä kasvatuksellisesti pyritään. Apulaisoikeusasiamies kiinnittää huomiota kohdassa "rajoitusta vai kasvatusta" todettuun. Hyvään lasta yksilönä kunnioittavaan kasvatukseen luettavien sääntöjen ja rajoitusten tulee olla oikeassa suhteessa niiden tavoitteeseen. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että kasvatukselliset

säännöt ja lapselle asetettavat rajat eivät saa mennä pidemmälle eivätkä kestä pidempään, kuin on välttämätöntä niiden hyväksyttävän tavoitteen toteuttamiseksi.

Kasvatukseen liittyvät säännöt eivät saa olla mielivaltaisia tai liiallisia. Niiden käytössä tulee aina huomioida lapsen ikä ja kehitystaso sekä muut lapsen yksilölliset tarpeet ja olosuhteet. Kysymys on aina sellaisista valinnoista, joita voidaan pitää perustellusti lapsen yksilölliseen ja tarpeenmukaiseen sijaishuollon järjestämiseen sisältyvänä kasvatuksena.

Erityistä tukea koskeva päätöksenteko

Apulaisoikeusasiamies kiinnitti Vuorelan koulun vakavaa huomiota siihen, että perusopetuslain tarkoittamat erityisen tuen päätökset on annettava tiedoksi lapsen huoltajille valitusosoituksin varustettuna. Hän korosti tässä yhteydessä, että tiedoksianto on toimitettava molemmille huoltajille ja muille asianosaisille siten, kuin perusopetuslaissa ja hallintolaissa tarkemmin säädetään. Apulaisoikeusasiamies totesi vielä, että ennen päätöksentekoa asianosaisia on kuultava ja heille on varattava tilaisuus tutustua asiaan vaikuttaviin asiakirjoihin. Pelkkää suullista kuulemistä ei siis voida pitää riittävänä.

Tarkastukset koulussa

Apulaisoikeusasiamies piti moitittavana sitä, että tarkastuksia tehdään oppilaille säännönmukaisesti ja sellaisten esineiden löytämiseksi, jotka eivät kuulu perusopetuslain 29 §:n soveltamisalaan. Hän piti myös ongelmallisena sitä, ettei tarkastuksen perustetta millään tavoin kirjata koulun tai oppilaan asiakirjoihin. Kirjausten puuttuessa on mahdotonta selvittää jälkikäteen tarkastusten tekemisen oikeutus ja millä tavoin tarkastus on tehty. Apulaisoikeusasiamies piti välttämättömänä sitä, että tarkastusten syy aina ilmoitetaan oppilaalle siten kuin perusopetuslaissa on nimenomaisesti säädetty.

Tarkastukset kohdistetaan koulussa myös Vuorelan ulkopuolelta tulevaan koulussa opiskelemaan lapseen. Tarkastukset tehdään oppilaan vanhempien ja sosiaalityöntekijän suostumuksella. Tarkastukset tehdään joka aamu ennen koulupäivän aloitusta. Perusopetuslain 36 e § edellyttää kuitenkin säännöksessä tarkoitettua ”ilmeisyyttä” säännöksessä tarkoitettujen tarkastusten suorittamiseksi.

Apulaisoikeusasiamies piti hyvin ongelmallisena sellaista näkemystä tai menettelyä, jonka mukaan lapsen suojattuun oikeuspiiriin olisi mahdollista puuttua hänen oman ja hänen huoltajiensa, saati sosiaalityöntekijän, suostumuksen perusteella. Suostumuksen aidon vapaaehtoisuuden takaaminen alaikäisen kohdalla on aina ongelmallista. Lastensuojelulaitoksessa lapsi voi esimerkiksi pelätä joutuvansa rajoitustoimenpiteiden kohteeksi, ellei hän suostu oikeuksiensa rajoittamiseen vapaaehtoisesti. Torjuvasti on siten suhtauduttava tarkastuksen tekemisen (ja sen laajentamisen esimerkiksi nuuskan löytämiseksi) pelkästään suostumuksen perusteella.

Apulaisoikeusasiamies kiinnitti vielä aluehallintoviraston huomiota yleisesti siihen, että lastensuojelulain 80 §:n mukaan niiden erityisenä tehtävänä on valvoa rajoitustoimenpiteitten käyttöä lastensuojelulaitoksissa. Kiinnitän tässä yhteydessä aluehallintovirastojen huomiota säännöksessä niille asetettuun mahdollisuuteen varata lapselle tilaisuus luottamukselliseen keskusteluun aluehallintoviraston edustajien kanssa.

Omat aloitteet

Apulaisoikeusasiamies päätti ottaa omana aloitteenaan selvitettäväksi, mihin toimenpiteisiin pöytäkirjassa esitettyjen havaintojen ja kannanottojen johdosta Terveysten ja hyvinvoinnin laitos valtion koulukotien valvovana viranomaisena ja opetushallitus perusopetuksen osalta ryhtyy.

Apulaisoikeusasiamies päätti ottaa omana aloitteenaan selvitettäväksi erään Vuorelaan sijoitetun lapsen asian.

Apulaisoikeusasiamies päätti lisäksi pyytää, että kaikki Vuorelan koulukotiin sijoitettujen lasten asioista vastaavat sosiaalityöntekijät keskustelisivat tarkastuspöytäkirjasta lapsen kanssa.

Tarkastuspöytäkirja lähetetään tiedoksi ja mahdollisia toimenpiteitä varten Vuorelan koulukodille.

Tarkastuspöytäkirja lähetetään tiedoksi valtion koulukotien johtajalle.

Pöytäkirja lähetetään tiedoksi ja toimenpiteitä varten laitokseen lapsia sijoittaneille kunnille: Helsinkiin, Raisioon, Turkuun, Karkkilaan, Vantaalle, Laukaaseen Tuusulaan, Kirkkonummelle, Lohjalle, Nurmijärvelle, Keravalle, Lahteen ja Tampereelle.

Tarkastuspöytäkirja lähetetään tiedoksi myös Etelä-Suomen aluehallintovirastolle.

Pöytäkirjan vakuudeksi

Tapio Rätty
esittelijäneuvos